

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Problemy integracji społecznej osób niepełnosprawnych intelektualnie

Author: Grzegorz Odoj

Citation style: Odoj Grzegorz. (2015). Problemy integracji społecznej osób niepełnosprawnych intelektualnie. W: E. Górnikowska-Zwolak, W. Walkowska, (red.), "Dzieło Lucyny Frąckiewicz inspiracją dla współczesnej polityki społecznej" (S. 199-212). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Problemy integracji społecznej osób niepełnosprawnych intelektualnie

Osoby niepełnosprawne¹ intelektualnie postrzegane są dość powszechnie jako odmienne od obowiązującego modelu kultury i stylu życia. Bywa, że ich zwyczaje, definiowane jako odstępstwa od rozumianej kontekstualnie przeciętności czy regularności, budzą obawy; z kolei specyficzne sposoby myślenia i odczuwania uznawane są za nietypowe, nawet odstręczające, a zachowania tudzież upodobania wywołują zdziwienie. Ponadto niepełnosprawność umysłowa jest nadzwyczaj często utożsamiana z chorobą psychiczną, co jeszcze bardziej komplikuje przebieg akceptacji i tolerancji społecznej.

Wyniki licznych i obszernych prac badawczych zrealizowanych w Polsce wyraźnie wskazują na fakt, iż osoby upośledzone umysłowo postrzegane są o wiele bardziej negatywnie niż te, które przejawiają inne rodzaje niepełnosprawności. Badania ujawniły przy tym, że pomaganie osobom z niepełnosprawnością intelektualną wywołuje w społeczeństwie polskim o wiele więcej

---

¹ W tzw. modelu społecznym niepełnosprawność jest współcześnie postrzegana przede wszystkim jako następstwo barier, jakie osoba z niepełnosprawnością napotyka w środowisku społecznym. W tym ujęciu niepełnosprawność nie jest traktowana i interpretowana jako biologiczne zaburzenie jednostki, ale raczej jako rezultat wielu ograniczeń, m.in. w zakresie sytuacji materialnej, opieki zdrowotnej i edukacji. Społeczny model niepełnosprawności zakłada, że niepełnosprawność nie jest defektem czy rodzajem niedoboru, lecz symptomem różnorodności. Por. C. Barnes, G. Mercer: *Niepełnosprawność*. Przeł. P. Morawski. Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008. Warto w tym miejscu przypomnieć, że termin „niepełnosprawny” pojawił się w języku polskim dopiero w latach 70. XX wieku, jako kalka angielskiego słowa „disabled”. Do tego czasu określenia kaleka, inwalida oznaczały osoby ułomne fizycznie. Z kolei „Debil, głuptak, idiota — to zawłaszczone przez język potoczny terminy medyczne odnoszące się do osób upośledzonych umysłowo”. E. Zakrzewska-Manterys: *Upośledzeni umysłowo. Poza granicami człowieczeństwa*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2010, s. 46.

oporów niż pomoc niepełnosprawnym fizycznie. Silniejsze są również tendencje do odrzucania ludzi przejawiających zaburzenia o charakterze psychologicznym².

Autorzy badań sugerują, że mała akceptacja niepełnosprawności intelektualnej może w głównej mierze wynikać z nazbyt niskiego stanu wiedzy na temat specyfiki upośledzenia umysłowego³. Natomiast Janina Wyczasany, zwracając uwagę na ujawniającą się w przeprowadzonych dotychczas badaniach przewagę negatywnego stosunku ludzi zdrowych do niepełnosprawnych, zauważa, iż „przyczyn tego stanu rzeczy należy upatrywać między innymi w stereotypach społecznych, tradycyjnych uprzedzeniach, jak również w braku komunikacji, dezinformacji oraz negatywnych doświadczeniach”⁴.

Bycie niepełnosprawnym intelektualnie to nie tylko konieczność radzenia sobie z ograniczonymi możliwościami własnego funkcjonowania, lecz również z przypisaną częstokroć tożsamością dewianta⁵. Choć w ostatnim czasie społeczna percepcja osób niepełnosprawnych wyraźnie zmierza w kierunku większej otwartości i akceptacji, a także włączania tych osób do normalnie funkcjonujących grup i instytucji społecznych, to jednak nierzadko postrzega się tych ludzi jako naiwnych i nieświadomych, nie posiadających zwyczajowych mechanizmów samokontroli⁶; są też traktowani w sposób zinfantylizowany.

---

² G. Mikołajczyk-Lerman: *Między wykluczeniem a integracją — realizacja praw dziecka niepełnosprawnego i jego rodziny. Analiza socjologiczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 78.

³ Zob. K. Kuracki: *Inni — obcy czy inni — drudzy? O potrzebie społecznej akceptacji u osób z niepełnosprawnością intelektualną*. „Szkoła Specjalna. Czasopismo poświęcone pedagogice specjalnej” 2011, nr 2, s. 85 – 90.

⁴ J. Wyczasany: *Postawy młodzieży gimnazjalnej wobec osób niepełnosprawnych — analiza porównawcza*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*. Red. Z. Gajdzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 61.

⁵ Por. K. Szönyi, A. Gustavsson: *Dorastając w Szwecji z umiarkowaną niepełnosprawnością intelektualną — narracje o niepełnosprawności intelektualnej*. Przeł. E. Zakrzewska-Manterys. W: *Niepełnosprawność intelektualna a style życia*. Red. A. Gustavsson, J. Tossebro, E. Zakrzewska-Manterys. Wydawnictwo PAN, Warszawa 2003. W bardzo sugestywny sposób osobę niepełnosprawną intelektualnie naznaczoną jako dewiant scharakteryzował T. Frąckowiak. Zob. tegoż: *Tożsamość człowieka upośledzonego umysłowo: niezrozumiała odmienność, kryzys identyfikacyjny i edukacyjny dylemat*. W: *Społeczeństwo wobec autonomii osób niepełnosprawnych. Od diagnoz do prognoz i do działań*. Red. W. Dykciak. Wydawnictwo „Eruditus”, Poznań 1996, s. 66.

⁶ E. Zakrzewska-Manterys: *Dziecko upośledzone — nieuchronność stereotypu*. W: *Niepełnosprawność intelektualna...*, s. 115.

Nie należy do odosobnionych pokutująca w potocznym dyskursie opinia o niezdolności osób niepełnosprawnych intelektualnie do udziału w życiu społecznym i w konsekwencji mniemanie o zasadności ich wyłączenia poza nawias społeczny⁷. Łączą się z tym mylne wyobrażenia stawiające upośledzonych umysłowo w niekorzystnym świetle i postawy poznawcze, uprzedzenia, najczęściej negatywne stereotypy⁸. Przejawiają się one przede wszystkim w chęci unikania jakiegokolwiek kontaktu z osobami niepełnosprawnymi⁹.

Zwróćmy przy tym uwagę, „że w społeczeństwie polskim nie ma wyraźnie ukształtowanych tradycji i wzorów środowiskowej pomocy i opieki na rzecz osób niepełnosprawnych, w ramach jednego, zintegrowanego społecznie modelu. Przez wiele lat dominującą formą zinstytucjonalizowanej opieki były wszelkiego rodzaju zakłady specjalne, tworzące specyficzne »getta«, wskutek czego zarówno osoby niepełnosprawne jak i cała reszta społeczeństwa

---

⁷ Dla przykładu z badań TNS OBOP przeprowadzonych w 2006 roku wynika, że prawie $\frac{2}{3}$ społeczeństwa (63%) uważało, że w Polsce osoby niepełnosprawne mogą czuć się ludźmi gorszej kategorii. Zdecydowanie była o tym przekonana $\frac{1}{5}$ badanych (20%). Przeświadczenie, iż niepełnosprawni mają zbyt mało przywilejów pojawiło się w odpowiedziach aż $\frac{4}{5}$ respondentów (79 %). Podaję za: R. Pernak: *Niepełnosprawni — pełnosprawni w kulturze?* <http://histmag.org/?id=651> [dostęp: 02.04.2014].

⁸ Wyjaśnijmy, że „W rozumieniu nauk społecznych stereotyp to funkcjonujący w świadomości społecznej skrótowy, uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości odnoszący się do rzeczy, osób, grup społecznych, instytucji itp., często oparty na niepełnej i/lub fałszywej wiedzy o świecie, utrwalony jednak przez tradycję [...]. Treść stereotypu charakteryzuje się schematyzmem, uproszczeniem i nadmierną generalizacją, co sprawia, że zazwyczaj jest ona nieadekwatna do otaczającej nas rzeczywistości. Egzemplifikację tego stanu rzeczy odnajdujemy w treści stereotypu niepełnosprawności intelektualnej”. D. Apanel: *Wykluczenie społeczne osób z niepełnosprawnością intelektualną — relacje społeczne — treść, jakość, aspekty tolerancji*. W: *Obszary wykluczenia społecznego — sfera biologiczna i środowiskowa*. Red. D. Apanel, A. Jaworska. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 47. Zdaniem Charlesa Stangora niełatwy proces osłabiania czy wręcz eliminowania stereotypów może w głównej mierze następować pod wpływem częstych, bezpośrednich kontaktów z osobami stereotypizowanymi oraz za sprawą kompetentnej edukacji, która winna nie tylko dostarczać rzetelnej i obiektywnej wiedzy, ale kształtować stosowne kompetencje społeczne. Ch. Stangor: *Stereotypizacja. Stereotypy*. W: *Encyklopedia Blackwella. Psychologia społeczna*. Red. A.S.R. Manstead, M. Hewstone. Wydawnictwo Jacek Santorski & CO, Warszawa 1996, s. 605.

⁹ Zob. R. Pawłowska, E. Jundziłł: *Pedagogika człowieka samotnego*. Wydawnictwo Gdańskiej Wyższej Szkoły Humanistycznej, Gdańsk 2000, s. 165.

pozbawione były wzajemnych kontaktów”¹⁰. Przez długi okres czasu funkcjonujące w Polsce zakłady dla upośledzonych umysłowo stanowiły formę instytucji opieki totalnej. Zmiany nastąpiły po wprowadzeniu nowej ustawy o pomocy społecznej z 29 listopada 1990 r., która zreformowała strukturę organizacyjną i sposób funkcjonowania domów opieki społecznej. Dotychczas ich działalność skupiała się na osobach głęboko upośledzonych umysłowo, natomiast znowelizowana ustawa zwracała zdecydowanie więcej uwagi na rozwój osobowy podopiecznych: wzmocniona została rehabilitacja, wprowadzono zajęcia logopedyczne, terapię zajęciową oraz zajęcia rewalidacyjne. Problem jest istotny, ponieważ brak bezpośrednich kontaktów z tymi ludźmi wpływa na powszechne wykorzystywanie błędnych schematów myślowych i uproszczonych opinii — niekiedy bardzo krzywdzących — w przypisywaniu im określonych cech i właściwości¹¹. Niepokoją zwłaszcza niektóre zjawiska odnoszące się do osób z niepełnosprawnością intelektualną, przede wszystkim społeczne dystansowanie się i unikanie, oraz niska ocena ich możliwości i umiejętności¹². W kontekście prowadzonych w Polsce w ostatnich latach badań i analiz, jak i na podstawie powszednich obserwacji, można zauważyć, że powyższe nastawienia mają nadal wpływ na przebieg procesu integracji społecznej osób niepełnosprawnych w zakresie kształcenia, uczestnictwa w życiu środowiska lokalnego i zatrudnienia.

Podstawą zmian, jakie zaszły w Polsce po 1989 roku, jest stopniowe odchodzenie od dużych, mocno scentralizowanych w zarządzaniu instytucji na rzecz modelu zdecentralizowanego, opierającego się na integracji ze środowiskiem lokalnym. Osoby niepełnosprawne uzyskują wsparcie zarówno instytucji państwowych, samorządowych, jak i społecznych. Zwolna kształtowany jest w polskim społeczeństwie nowy wizerunek człowieka niepełnosprawnego, który odnosząc się do wielu jego sukcesów, osiągnięć, twórczych możliwości,

---

¹⁰ A. Ostrowska: *Postawy społeczeństwa polskiego w stosunku do osób niepełnosprawnych*. W: *Upośledzenie w społecznym zwierciadle*. Red. A. Gustavsson, E. Zakrzewska-Manterys. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1997, s. 77 – 78.

¹¹ Zob. A. Korzon: *Mity i stereotypy myślowe o niepełnosprawnych intelektualnie w środowisku społecznym*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną. Wybrane problemy społecznego funkcjonowania oraz rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną*. T. 2. Red. Z. Janiszewska-Nieścioruk. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004, s. 27 – 36.

¹² M. Rękosiewicz: *Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w społeczeństwie*. „Remedium” 2013, nr 5, s. 27.

może przyczynić się do przełamania obiegowych opinii, stereotypów i uprzedzeń. W ostatnim czasie realizowane są na wielu płaszczyznach działania, zmierzające do stopniowego eliminowania negatywnych postaw wobec osób niepełnosprawnych. Z jednej strony są to inicjatywy instytucjonalne skierowane w stronę m. in. pracodawców, wskazujące na możliwości i potencjalne korzyści, np. finansowe, wynikające z zatrudnienia niepełnosprawnych. Z drugiej strony są to przedsięwzięcia w sferze pozarządowej, gdzie swoje miejsce odnajdują społecznicy, wolontariusze, osoby kreatywne, wykorzystujące swoje pomysły i zaangażowanie w pracy na rzecz niepełnosprawnych. Innym obszarem działań jest tworzenie i realizacja kampanii medialnych, w których główną rolę odgrywają osoby niepełnosprawne, co ma prowadzić do powszechnego „oswojenia” się z wizerunkiem niepełnosprawnego członka społeczeństwa¹³. Wiele wskazuje jednak na to, iż pomimo tych poczynań sytuacja osób z niepełnosprawnością intelektualną jest w Polsce szczególnie trudna, i to na wielu płaszczyznach.

Wprawdzie od 1993 roku zaczęło powstawać coraz więcej klas i oddziałów integracyjnych na różnych poziomach edukacyjnych, to jednak najtrudniej w takich grupach akceptowani byli uczniowie o niższych możliwościach umysłowych. Wiele wyników badań wskazuje na to, iż niechęć ze strony uczniów pełnosprawnych odnosi się w sposób szczególny do dzieci z zaburzeniami emocjonalnymi, z padaczką oraz z mózgowym porażeniem dziecięcym¹⁴. Prócz tego — po okresie rozwoju kształcenia integracyjnego, które z założenia miało stanowić alternatywę dla szkolnictwa specjalnego, coraz częściej postrzeganego jako deprywujące i stygmatyzujące — nastąpił zauważalny spadek zainteresowania taką formą nauczania¹⁵. Ujawnił się bowiem cały szereg niełatwych do pogodzenia sprzeczności, tkwiących we wspólnym kształceniu dzieci pełnosprawnych i niepełnosprawnych, które miast wyrównywać jedynie wzmacniały różnice pomiędzy dziećmi¹⁶. Liczne prace badawcze dotyczące szkolnego

---

¹³ A. Hruzdz, E. Ogrodzka-Mazur: *Kampanie medialne a postawy studentów pedagogiki wobec osób niepełnosprawnych*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni...*, s. 67 – 81.

¹⁴ B. Cytowska: *Ewolucja wzorów zachowań i postaw wobec ludzi niepełnosprawnych intelektualnie*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 2008, nr 1, s. 97 – 98.

¹⁵ K. Bidziński: *Edukacja szkolna*. W: *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w drodze ku dorosłości*. Red. W. Pilecka, M. Rutkowski. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 121.

¹⁶ G. Szumski: *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych. Sens i granice zmiany edukacyjnej*. Wydawnictwo Naukowe PWN – Wydawnictwo APS, Warszawa 2006.

funkcjonowania dzieci z upośledzeniem umysłowym w zespołach integracyjnych¹⁷ wykazały, że dzieci upośledzone są wyraźnie mniej akceptowane w porównaniu nie tylko z rówieśnikami pełnosprawnymi, ale też w porównaniu z obciążonymi innymi rodzajami niepełnosprawności. Zauważono też, że uczniowie z upośledzeniem umysłowym są w klasach integracyjnych gorzej przystosowani do warunków szkolnych niż ich rówieśnicy uczący się w klasach specjalnych. Są też bardziej narażeni na przemoc szkolną. Poza tym dzieci te stają się bardziej nerwowe, roztargnione, mniej wytrwałe i tracą zdolność koncentracji.

Problem polega również na niedostosowaniu dużej części placówek edukacyjnych do potrzeb młodzieży niepełnosprawnej oraz braku merytorycznego przygotowania nauczycieli do współpracy z uczniem niepełnosprawnym intelektualnie. Także postawy nauczycieli wobec takich uczniów, jak i wobec samej idei edukacji integracyjnej, nie są jednoznacznie pozytywne i ujawniają sporo obaw czy wręcz niechęci¹⁸. Niewątpliwie przekłada się to na niskie wyniki kształcenia uczniów z niepełnosprawnością, co jest tendencją ogólnopolską¹⁹. Nierozwiązana jest także kwestia odpowiedzialności cywilnej za szkody, które zostały wyrządzone w placówkach oświatowo-wychowawczych przez nastoletnie dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Niejednokrotnie wymaga się od rodziców przejęcia odpowiedzialności i pokrycia szkód w sytuacjach, gdy trafiają one pod opiekę profesjonalnych opiekunów, np. podczas wyjazdów szkolnych czy turnusów rehabilitacyjnych. W przeciwnym wypadku rodzicom odmawia się przyjęcia dziecka²⁰.

Być może jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy było zaniedbanie projektu towarzyszącego reformie oświatowej, dotyczącego powołania regionalnych centrów edukacji specjalnej. Ideą centrów miało być objęcie stałą pomocą psychopedagogiczną osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi: od wczesnego wspierania po edukację ustawiczną w toku całego dorosłego życia. Jako że zasada ciągłości pomocy w długiej perspektywie jest w naszym kraju obsza-

---

¹⁷ Zob. M. Chodkowska: *Drogi do integracji osób z upośledzeniem umysłowym*. W: *Osoba z upośledzeniem umysłowym w realiach współczesnego świata*. Red. M. Chodkowska, D. Osik-Chudowolska. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011, s. 38.

¹⁸ M. Chodkowska, B. Szabała: *Osoby z upośledzeniem umysłowym w stereotypowym postrzeganiu społecznym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 2012, s. 144.

¹⁹ Zob. I. Chrzanowska: *Strategia kształcenia osób niepełnosprawnych. Diagnoza pozeru*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*. Red. Z. Gajdzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 178 – 197.

²⁰ P. Kubicki: *System niepełnosprawny*. „Polityka” 2014, nr 13, s. 26.

rem niemal całkowicie zaniedbanym, za szczególnie niedogodną uznać można sytuację dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną. Częstość systemowe wsparcie tych osób i ich rodzin kończy się wraz z zakończeniem edukacji. Ludzie ci często nie mają możliwości zatrudnienia, samodzielnego zamieszkania czy założenia rodziny. Przebieg integracji w tym względzie dodatkowo utrudnia wciąż utrzymujący się stereotyp, zgodnie z którym osoby upośledzone umysłowo są niezdolne do życia w związku małżeńskim i wypełniania ról rodzicielskich²¹. Stąd pełna autonomia dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w dużej mierze wydaje się niemożliwa.

Szczególnie niekorzystna jest sytuacja osób niepełnosprawnych intelektualnie na rynku pracy, bowiem potencjał pracowniczy tej grupy wykorzystywany jest w minimalnym stopniu. Sytuacja ta pogorszyła się w sposób wyraźny w okresie transformacji ustrojowej. Zenon Gajdzica podaje, że spośród urodzonych przed rokiem 1971 pracę w krótkim czasie po ukończeniu nauki szkolnej uzyskało 66% osób, pośród urodzonych pomiędzy 1972 a 1981 rokiem odnotowano już takich osób tylko 34,5%, a w grupie urodzonych po roku 1981 niecałe 23%²².

Z raportu przygotowanego w roku 2009 dla Instytutu Spraw publicznych wynika, że w Polsce tylko 24% osób niepełnosprawnych (chodzi o osoby z wszystkimi rodzajami niepełnosprawności) w wieku produkcyjnym było aktywnych zawodowo, 11% niepełnosprawnych to bezrobotni, którzy deklarowali chęć podjęcia pracy, natomiast odsetek osób niepełnosprawnych biernych zawodowo, tj. nie pracujących i nie poszukujących zatrudnienia wynosił prawie 76%²³. A przecież praca zawodowa to dla tych osób nie tylko możliwość uzyskania realnych dochodów finansowych, pozwalających na prowadzenie własnego gospodarstwa domowego i założenie rodziny, ale też ważny czynnik społeczny, sprzyjający procesowi rehabilitacji poprzez swoje istotne walory rewalidacyjno-integracyjne. Jak bowiem konkluduje Maria Chodkowska „osoby z upośledzeniem umysłowym pod wpływem doskonalenia zawodowego rozwijają się, zdobywają doświadczenie i wiedzę, adaptują się do warunków pracy,

---

²¹ Pozostaje to w sprzeczności z wynikami badań nad funkcjonowaniem rodzin założonych przez osoby z lekkim, rzadziej umiarkowanym stopniem upośledzenia. M. Chodkowska, B. Szabała: *Osoby z upośledzeniem umysłowym...*, s. 99 – 100.

²² Z. Gajdzica: *Edukacyjne konteksty bezradności społecznej osób z lekkim upośledzeniem umysłowym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007, s. 212 – 213.

²³ J. Bartkowski, B. Gąciarz, E. Giermanowska, A. Kudlik, P. Sobiesiak: *Pracodawcy o zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Jak jest? Co można zmienić?* Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009, s. 7. <http://www.isp.org.pl/files/14629162620774503001254387709.pdf> [dostęp: 03.09.2014].

lepsze jest ich uspołecznienie”. Oprócz tego „lepiej funkcjonują również poza obszarem zawodowym, nabierają poczucia własnej wartości, uniezależniają się od innych”²⁴.

Jednym z istotnych powodów, który sprawia, iż niepełnosprawni intelektualnie niezbyt chętnie są zatrudniani, jest stereotypowy sposób postrzegania ich jako ludzi nieporadnych, potencjalnie niezdolnych do pracy. „Pracownik z deficytami w logicznym myśleniu, planowaniu, podejmowaniu decyzji, łatwo ulegający wpływowi czynników stresogennych oraz naciskom z zewnątrz nie jest pożądanym przez pracodawców. Świadomość, że wciąż ktoś musi nadzorować jego pracę może zniechęcać, pomimo pewnych preferencji gwarantowanych przy zatrudnianiu niepełnosprawnych”²⁵. Czynnikiem marginalizującym osoby z niepełnosprawnością jest bezrobocie utrzymujące się w Polsce na dość wysokim poziomie. Osobom niepełnosprawnym intelektualnie niezwykle trudno w tej sytuacji konkurować o oferty pracy z osobami sprawnymi. Istotną barierą jest niedostateczne wykształcenie i braki kwalifikacyjne, przy czym przyczyny tych ograniczeń tkwią w znacznej części w systemie edukacji²⁶ (odczuwany jest zwłaszcza brak dostępu do poradnictwa szkolnego, kompleksowej diagnozy indywidualnych potrzeb edukacyjnych i sposobu ich zaspokojenia) tudzież postawach otoczenia. Jak wykazują badania zaledwie 3,1% osób z niepełnosprawnością intelektualną ma stałą posadę, a 2,3% wykonuje pracę dorywczą, względnie sezonową²⁷. W Zakładach Terapii Zajęciowej pracuje 0,05%, a w zajęciach, które proponują Warsztaty Terapii Zajęciowej, uczestniczy 7% osób niepełnosprawnych intelektualnie. Zdecydowana więk-

---

²⁴ M. Chodkowska: *Drogi do integracji osób z upośledzeniem...*, s. 39 – 40.

²⁵ B. Cytowska: *Ewolucja wzorów zachowań...*, s. 98.

²⁶ Najistotniejszym aktem prawnym regulującym przygotowanie osób niepełnosprawnych intelektualnie do pracy zawodowej jest Ustawa o systemie oświaty z 1991 roku wraz z licznymi zmianami, a szczególnie ze zmianą z 19 sierpnia 2011 roku, w której nie przewiduje się w systemie oświaty specjalnych szkół zawodowych dla młodzieży z lekką niepełnosprawnością intelektualną, a jedynie „trzyletnią szkołę zawodową przysposabiającą do pracy dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi, której ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa potwierdzającego przysposobienie do pracy”. Zob. Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, Dz.U. 1991, nr 95, poz. 425 z późniejszymi zmianami, w tym z najnowszą zmianą: Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2011, nr 205, poz. 1206.

²⁷ A. Krause, A. Żyta, S. Nosarzewska: *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2010, s. 155.

szość, bo aż 98,7% osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, w ogóle nie pracuje i utrzymuje się głównie z rent i zasiłków²⁸. Poddając oglądowi dane statystyczne, pokazujące aktywność zawodową niepełnosprawnych intelektualnie, dostrzec można prawidłowość: im wyższy stopień upośledzenia, tym niższy współczynnik aktywności zawodowej. Jednak nawet znaczny stopień niepełnosprawności nie wyklucza możliwości podjęcia pracy. Pracodawca musi jednak dostosować miejsce pracy do potrzeb takiej osoby i otrzymać pozytywną opinię Państwowej Inspekcji Pracy.

Wiele analiz badawczych unaocznilo fakt, że jedynie nieduży odsetek pracodawców zatrudnia więcej niż wymagane rozporządzeniem ministra²⁹ 6% niepełnosprawnych pracowników, zaś ponad 60% nie zatrudnia ich wcale. Rozporządzenie zakłada, iż przedsiębiorstwa zatrudniające ponad 25 pracowników w pełnym wymiarze godzin są zobowiązane do przyjęcia do pracy niepełnosprawnych w liczbie odpowiadającej minimum 6% składu załogi. Po spełnieniu tego warunku mogą liczyć na dofinansowanie kosztów związanych z zatrudnieniem pracownika z określonym stopniem niepełnosprawności. W przypadku przyjęcia do pracy osoby z niepełnosprawnością intelektualną wysokość dofinansowania odpowiednio wzrasta. Rezygnując z zatrudnienia wymaganej liczby pracowników niepełnosprawnych, pracodawca zobowiązany jest do dokonywania miesięcznych wpłat na Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON). Przepis ten nie wpływa jednak znacząco na poprawę sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy, gdyż większość pracodawców i tak decyduje się na płaconie składek.

Za podstawową przyczynę takiego stanu rzeczy pracodawcy uznają „brak dostosowania zakładu, zaś konieczność dostosowania wskazują jako jedną z głównych barier zatrudniania osób niepełnosprawnych. Często wskazują też na nieznamość regulacji prawnej i brak wiedzy o instrumentach wspierania zatrudnienia osób niepełnosprawnych”. Dodatkową barierę zatrudnienia stanowią trwale utrzymujący się stereotypowy wizerunek osoby niepełnosprawnej „jako roszczeniowej, słabo wykwalifikowanej i kłopotliwej [...]”³⁰.

---

²⁸ T. Żółkowska: *Normalizacja — niedokończona terapia pedagogiki specjalnej*. „Niepełnosprawność” 2011, nr 5, s. 85 – 94.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 grudnia 2007 roku w sprawie udzielania pomocy pracodawcom zatrudniającym osoby niepełnosprawne oraz osobom niepełnosprawnym wykonującym działalność gospodarczą i rolniczą, Dz.U. 2007, nr 240, poz. 1756 z późniejszymi zmianami.

³⁰ G. Magnuszewska-Otulak: *Barriere aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych*. W: *Osoby niepełnosprawne. Szanse i zagrożenia godnego funkcjonowania w nowoczesnym społeczeństwie*. Red. J. Plak. Wydawnictwo WSPA, Warszawa 2011, s. 33.

Położenie społeczne osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce jest w dużej mierze determinowane przez przeobrażenia, które dokonały się i dokonują nadal w potransformacyjnej rzeczywistości. Wśród dobrych praktyk, które można określić jako pozytywne w zakresie wspierania i włączania osób z niepełnosprawnością intelektualną do życia społecznego, należy wskazać: podejmowanie działań zmierzających do otwarcia potencjalnych pracodawców na zatrudnianie osób z niepełnosprawnością intelektualną, rozwój niewielkich domów pomocy społecznej nakierowanych na integrację ich mieszkańców z lokalną społecznością, programy wspierające oraz chroniące dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną przed przemocą i wykorzystaniem³¹.

Dokonujące się przeobrażenia generują jednak niekorzystne, wręcz niepokojące, zmiany, które w szczególny sposób dotyczą osób intelektualnie niepełnosprawnych. Wymieńmy niektóre z nich: redukovanie opiekuńczej roli państwa, a przez to złą sytuację materialną instytucji, których zadaniem jest wspieranie jednostek niepełnosprawnych; szybkie tempo zmian społecznych i nieprzejrzystość życia społecznego, które stawiają przed intelektualnie upośledzonymi coraz większe wyzwania; zmniejszenie zapotrzebowania na pracowników z niskimi kwalifikacjami, co powoduje, że bez odpowiedniego wsparcia osoby niepełnosprawne mają znikome szanse na zdobycie zatrudnienia³². Ponadto ludzie ci nie mogą zbyt liczyc na niezależność materialną czy możliwość samodzielnego zamieszkania. Polski system wsparcia i pomocy społecznej częstokroć wyklucza bowiem samodzielne utrzymanie, a dostępny system mieszkalnictwa chronionego jest nazbyt słabo rozwinięty. W znaczący sposób ogranicza to kreowanie dorosłości osób niepełnosprawnych intelektualnie³³.

Wiele analiz wykazuje, że sytuacja osób z intelektualną niepełnosprawnością jest — ogólnie rzecz ujmując — niezbyt korzystna. Utrudniony dostęp do edukacji, szkoleń zawodowych, zatrudnienia, wsparcia społecznego i instytucjonalnego, postawy wynikające ze stereotypów, obiegowych zapatrywań, jak

---

³¹ K. Ćwirynkało: *Dlaczego koniec edukacji nie jest początkiem integracji społecznej? Osoby dorosłe z niepełnosprawnością intelektualną w lokalnej przestrzeni*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie...*, s. 205 – 206.

³² Tamże, s. 206 – 207.

³³ R.J. Kijak: *Kontrolująca funkcja systemu pomocy społecznej jako przeszkoda w osiągnięciu niezależności życiowej przez dorosłe osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie...*, s. 221 – 247.

i niedostateczna znajomość problemów życiowych tej zbiorowości stwarzają ryzyko spychania jej na margines, a nawet wykluczenia³⁴. A przecież skuteczna integracja to nie tylko prawo osób upośledzonych do koegzystencji z pozostałymi uczestnikami życia społecznego, ale również powinność społeczeństwa względem tych ludzi, umożliwienie im trwałego korzystania na różnych poziomach i w wielu formach z dóbr materialnych i duchowych, którymi powszechnie dysponują jednostki pełnosprawne. Innymi słowy: „Integracja oznacza życie pomiędzy innymi i z innymi, podejmowanie odpowiedzialności rodzinnych, społecznych i zawodowych zgodnie z możliwościami i chęciami osób niepełnosprawnych, podobnie jak to robią inni, zdrowi obywatele”³⁵. Stąd ważne jest, aby celem polityki społecznej wobec niepełnosprawności i osób niepełnosprawnych uczynić przede wszystkim formowanie należytych postaw społecznych i zachowań, gwarantujących niepełnosprawnym równość szans oraz równe traktowanie, szerszy dostęp do usług i zasobów społecznych, a także realizację zapewnionych im praw, tudzież przywilejów.

Bibliografia:

- Apanel Danuta: *Wykluczenie społeczne osób z niepełnosprawnością intelektualną — relacje społeczne — treść, jakość, aspekty tolerancji*. W: *Obszary wykluczenia społecznego — sfera biologiczna i środowiskowa*. Red. Danuta Apanel, Anetta Jaworska. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Barnes Colin, Mercer Geof: *Niepełnosprawność*. Przeł. Piotr Morawski. Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008.
- Bartkowski Jerzy, Gąciarz Barbara, Giermanowska Ewa, Kudlik Agata, Sobiesiak Paulina: *Pracodawcy zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Jak jest? Co można zmienić?* Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2009; także <http://www.isp.org.pl/files/14629162620774503001254387709.pdf> [dostęp: 03.09.2014].
- Bidziński Karol: *Edukacja szkolna*. W: *Dziecko ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w drodze ku dorosłości*. Red. Władysława Pilecka, Mirosław Rutkowski. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

---

³⁴ W dokumentach urzędowych do grupy podatnej na wykluczenie społeczne niezmiennie zalicza się niepełnosprawnych i chronicznie chorych oraz chorujących psychicznie. Por. *Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski*. Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Zespół Zadaniowy do Spraw Reintegracji Społecznej, Warszawa 2004, s. 61; także <http://www.funduszeStrukturalne.gov.pl/informator/npr2/dokumenty%20strategiczne/Narodowa%20Strategia%20Integracji%20Społecznej.pdf> [dostęp: 03.09.2014].

³⁵ G. Mikołajczyk-Lerman: *Mędzy wykluczeniem a integracją...*, s. 75.

- Chodkowska Maria: *Drogi do integracji osób z upośledzeniem umysłowym*. W: *Osoba z upośledzeniem umysłowym w realiach współczesnego świata*. Red. Maria Chodkowska, Danuta Osik-Chudowolska. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2011.
- Chodkowska Maria, Szabała Beata.: *Osoby z upośledzeniem umysłowym w stereotypowym postrzeganiu społecznym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, Lublin 2012.
- Chrzanowska Iwona: *Strategia kształcenia osób niepełnosprawnych. Diagnoza pozoru*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*. Red. Zenon Gajdzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.
- Cytowska Beata: *Ewolucja wzorów zachowań i postaw wobec ludzi niepełnosprawnych intelektualnie*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 2008, nr 1.
- Ćwirynka Katarzyna: *Dlaczego koniec edukacji nie jest początkiem integracji społecznej? Osoby dorosłe z niepełnosprawnością intelektualną w lokalnej przestrzeni*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie rezerwacie przestrzeni publicznej*. Red. Zenon Gajdzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.
- Frąckowiak Tadeusz: *Tożsamość człowieka upośledzonego umysłowo: niezrozumiała odmiennność, kryzys identyfikacyjny i edukacyjny dylemat*. W: *Społeczeństwo wobec autonomii osób niepełnosprawnych. Od diagnoz do prognoz i do działań*. Red. Władysław Dykik. Wydawnictwo „Eruditus”, Poznań 1996.
- Gajdzica Zenon: *Edukacyjne konteksty bezradności społecznej osób z lekkim upośledzeniem umysłowym*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2007.
- Hruzd Alicja, Ogrodzka-Mazur Ewa: *Kampanie medialne a postawy studentów pedagogiki wobec osób niepełnosprawnych*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*. Red. Zenon Gajdzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.
- Kijak Remigiusz Janusz: *Kontrolująca funkcja systemu pomocy społecznej jako przeszkoda w osiąganiu niezależności życiowej przez dorosłe osoby z głębszą niepełnosprawnością intelektualną*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*. Red. Zenon Gajdzica. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.
- Korzon Anieli: *Mity i stereotypy myślowe o niepełnosprawnych intelektualnie w środowisku społecznym*. W: *Człowiek z niepełnosprawnością intelektualną. Wybrane problemy społecznego funkcjonowania oraz rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną*. T. 2. Red. Zdzisława Janiszewska-Nieścioruk. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2004.
- Krause Amadeusz, Żyta Agnieszka, Nosarzewska Sylwia: *Normalizacja środowiska społecznego osób z niepełnosprawnością intelektualną*. Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2010.
- Kubicki Paweł: *System niepełnosprawny*. „Polityka” 2014, nr 13.
- Kuracki Kamil: *Inni — obcy czy inni — drudzy? O potrzebie społecznej akceptacji u osób z niepełnosprawnością intelektualną*. „Szkoła Specjalna. Czasopismo poświęcone pedagogice specjalnej” 2011, nr 2.